

Handreiking schoolexamens vmbo

SLO • nationaal expertisecentrum voor leerplanontwikkeling

Handreiking schoolexamens Drama vmbo

Handreiking schoolexamens Drama vmbo

Vmbo/4145/D/07-1373

augustus 2007

slo

nationaal
expertisecentrum
voor leerplan-
ontwikkeling

Verantwoording

© 2007 Stichting leerplanontwikkeling (SLO), Enschede

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Auteurs: Ange Taminiau

Eindredactie: John Hendriks

In opdracht: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Besteladres

SLO, Stichting Leerplanontwikkeling

Postbus 2041, 7500 CA Enschede

Telefoon (053) 4840 477

Internet: www.slo.nl/vmbo

Inhoud

1.	Status van de handreiking	5
2.	Verschil tussen het oude en het herziene examenprogramma	7
2.1	Veranderingen in de algemene beschrijving van het examenprogramma	7
2.2	Veranderingen in de verdeling van het centraal examen en het schoolexamen	8
2.3	Inhoudelijke veranderingen per exameneenheid wat betreft het centraal examen	8
2.4	Inhoudelijke veranderingen per exameneenheid wat betreft het schoolexamen	9
3.	Mogelijke invulling van het schooldeel	11
3.1	Suggesties voor de invulling van de eindtermen van het kerndeel	11
3.2	Suggesties voor de invulling van de eindtermen van het verrijksdeel	15
3.3	Globaal geformuleerde eindtermen van het centraal examen	16
4.	Vormen van toetsen en suggesties voor de weging	21
5.	Loopbaanoriëntatie en -begeleiding	23
5.1	Informatiegerichte leeromgeving	23
5.2	Loopbaangerichte leeromgeving	23
6.	Mogelijke vakkenintegratie	27
6.1	Een aanpak	27
	Bijlage 1 Geglobaliseerd examenprogramma	29
	Bijlage 2 Rubrics voor samenwerken	31
	Bijlage 3 Begrippenlijst	33
	Bijlage 4 Rubrics voor spel	37
	Bijlage 5 Rubrics voor spel onderbouw	39
	Bijlage 6 Aandachtspunten loopbaanoriëntatie en -begeleiding	41
	Bijlage 7 Beroepencluster Kunst, Cultuur en Media MBO	43
	Bijlage 8 Kernconcepten	45
	Bijlage 9 Programma van Toetsing en afsluiting	47

1. Status van de handreiking

Het zal weinigen zijn ontgaan: de examenprogramma's voor het vmbo zijn globaler geformuleerd. De 'oude' examenprogramma's dateren alweer uit de tweede helft van de jaren negentig. En, bij de destijds heersende opvatting over de rol van de overheid in de aansturing van het onderwijs hoorden examenprogramma's met gedetailleerd voorgeschreven inhoud. Deze aansturingsfilosofie past niet meer in deze tijd waarin de overheid de autonomie van de scholen hoog in het vaandel heeft staan en meer ruimte aan de scholen wil toekennen.

Het globaal formuleren van de examenprogramma's heeft betrekking op de wijze waarop de eindtermen zijn uitgeschreven. Voor alle vakken en beroepsgerichte programma's bestaat een exameneenheid in de meeste gevallen nog maar uit één eindterm, waarin de inhoud van de betreffende exameneenheid is samengevat. Dit heeft geresulteerd in eindtermen die algemener en op een hoger abstractieniveau zijn geformuleerd. Omdat de herziening alleen betrekking heeft op een globalere omschrijving van de exameneisen, is het globale examenprogramma al van toepassing vanaf het examenjaar 2007.

In juni jl. heeft de staatssecretaris de herziene examenprogramma's vastgesteld. De programma's zijn door het ministerie van OCW toegestuurd aan alle scholen voor voortgezet onderwijs. Ook zijn ze te downloaden van de website Het Examenblad: www.examenblad.nl

Eenderde deel van het examenprogramma wordt centraal getoetst. Vanaf 2007 betreft dit een vast deel. Het rolatiesysteem dat sommige vakken kenden is daarmee verleden tijd.

Voor de exameneenheden die centraal getoetst worden is voor elk vak en beroepsgericht programma een syllabus opgesteld. De syllabus beschrijft van elke exameneenheid welke concretere inhoud tot de eindterm gerekend worden. Al deze concretisering zijn onder de noemer 'klein onderhoud' tegen het licht gehouden en waarnodig bijgesteld. Dat heeft geresulteerd in geactualiseerde inhoud die voorschrijvend van aard zijn voor zowel makers van de opgaven voor het centraal examen als voor docenten. De omschrijvingen in de syllabus worden met ingang van het examenjaar 2007 centraal geëxamineerd. Begin juli 2007 hebben alle vmbo-scholen een pakket syllabi toegestuurd gekregen voor de vakken/programma's waarin de leerling examen doen. De syllabi zijn te downloaden van de website van het CEVO: www.examenblad.nl.

Voor de exameneenheden die met een schoolexamen afgesloten worden (tweederde deel van het examenprogramma) zijn alleen de globaal geformuleerde eindtermen vastgesteld. De scholen hebben daardoor ruimte voor het maken van eigen inhoudelijke keuzes voor de concretisering van die eindtermen, maar zijn niet verplicht van die geboden ruimte gebruik te maken. Voor scholen die de geboden ruimte wel willen benutten, is de voorliggende handreiking gemaakt die niet voorschrijvend is, maar bedoeld is om docenten ideeën aan te reiken. De handreiking is te downloaden van de website van de SLO: www.slo.nl.

Jacqueline Kerkhoffs,
SLO, Programma manager vmbo/mbo

SLO, Enschede, juli 2007

2. Verschil tussen het oude en het herziene examenprogramma

Het examen voor drama bestaat uit een **schoolexamen** en een **centraal examen**, waarbij het centraal examen alleen bestaat uit een centraal schriftelijk examen (**CSE**). Dit in tegenstelling tot de beeldende vakken waarbij ook een centraal praktisch examen wordt afgelegd. Dans, drama en muziek worden in het CSE met de computer afgenomen. Dit biedt mogelijkheden voor een rijke visuele presentatie. Het CSE duurt 120 minuten en bestaat uit een aantal vragenblokken naar aanleiding van voorstellingen.

Van één voorstelling ontvangt de school met kandidaten dans en/of drama, in de eerste helft van het schooljaar een registratie op VHS-band/dvd, met de bedoeling de kandidaten vooraf kennis te laten maken met de betreffende voorstelling.

Voorbeelden van examens zijn te vinden op de site Het Examenblad: www.exameblad.nl.

Voor Kunstvakken I (incl. CKV) geldt alleen een schoolexamen, waarbij CKV voor alle leerlingen verplicht is. Voor het schoolexamen van het vak CKV is een aparte handreiking geschreven. Meer informatie hierover vindt u op: www.slo.nl.

Het eindexamenprogramma drama is beschreven in drie documenten.

Voor het centraal examen:

1. Een landelijk examenprogramma beschreven in globale eindtermen.
2. Een syllabus waarin de eindtermen voor het centraal examen worden beschreven met een toelichting op die onderdelen waar onduidelijkheid over kan bestaan.

Voor het schoolexamen:

3. Een handreiking waarin een aantal mogelijkheden wordt beschreven die de school heeft voor de invulling van het schoolexamen.

In de syllabus staat wat ten grondslag ligt aan het centraal examen. Op basis van de syllabus wordt het examen. De syllabus is te vinden op de website www.examenblad.nl.

In deze handreiking wordt ingegaan op het examenprogramma van drama vmbo GL/TL, als een van de Kunstvakken 2. Drama kan in de gemengde en theoretische leerweg gekozen worden in het vrije deel. De leerlingen moeten zowel examen doen in het kerndeel, als in het verrijksdeel. In de handreiking worden de mogelijkheden aangegeven die zijn ontstaan voor het schoolexamen.

2.1 Veranderingen in de algemene beschrijving van het examenprogramma

Voor zowel het schoolexamen als het centraal examen zijn eindtermen geformuleerd. Deze zijn Globaal geformuleerd. Zie bijlage 1.

De eindtermen van het centraal examen mogen ook in het schoolexamen getoetst worden. Dat hoeft niet op dezelfde wijze te gebeuren als op het centraal examen, maar kan op zo'n wijze worden uitgewerkt dat het beter is toegesneden op het programma van de school. Dit biedt scholen de mogelijkheid om een verdieping aan te brengen in thema's of om in te spelen op dat wat de omgeving of bijvoorbeeld een herinneringsjaar biedt.

Daarnaast kan de school zelf bepalen of zij het schoolexamen al in leerjaar 3 of in leerjaar 4 starten.

2.2 Veranderingen in de verdeling van het centraal examen en het schoolexamen

Voor zowel de gemengde als de theoretische leerweg geldt dat er geen veranderingen zijn in de samenstelling van het centraal examen en het schoolexamen. De verdeling van de exameneenheden is gelijk gebleven.

In het centraal schriftelijk examen worden de volgende eenheden getoetst:

DR/K/3	Leervaardigheden in het vak drama
DR/K/7	Beschouwen
DR/K/8	Drama en maatschappij
DR/K/9	Drama en andere kunsten
DR/V/3	Vaardigheden in samenhang

Alle andere exameneenheden moeten getoetst worden in het schoolexamen.

De exameneenheden van het CSE mogen in het schoolexamen getoets worden.

De verdeling van de examenstof drama over het centraal examen en het schoolexamen ziet er in schema als volgt uit:

Exameneenheden		GT	CE	moet op SE	mag op SE
DR/K/1	Oriëntatie op leren en werken	X		GT	
DR/K/2	Basisvaardigheden	X		GT	
DR/K/3	Leervaardigheden in het vak drama	X	GT	GT	
DR/K/4	Spelen	X		GT	
DR/K/5	Vormgeven	X		GT	
DR/K/6	Presenteren	X		GT	
DR/K/7	Beschouwen	X	GT		GT
DR/K/8	Drama en maatschappij	X	GT		GT
DR/K/9	Drama en andere kunsten	X	GT		GT
DR/V/1	Eindopdracht	X		GT	
DR/V/2	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie	X		GT	
DR/V/3	Vaardigheden in samenhang	X	GT		GT

Het praktisch examen wordt alleen afgenomen in het SE.

Veranderingen in de weging van het centraal examen en het schoolexamen:

Het CE bepaalt voor 50% het eindcijfer van de kandidaat. Het cijfer voor het schoolexamen (SE) bepaalt de overige 50% van het eindcijfer. **CSE+SE = eindcijfer**

2

2.3 Inhoudelijke veranderingen per exameneenheid wat betreft het centraal examen

De globale omschrijving van de eindtermen daagt de school uit om verschillende onderdelen meer in samenhang toe te passen en het biedt de docent meer mogelijkheden.

Ter illustratie een omschrijving van een oude eindterm en een globaal geformuleerde eindterm. In de eindterm aangaande Beschouwen (DR/K7) was in de oude situatie sprake van het 'afvinken' van de diverse onderdelen. In de nieuwe situatie moet het beschouwelijke onderdeel samenhangend worden aangeboden.

De exameneenheden van het centraal examen zijn nader gespecificeerd in de syllabus. Deze syllabus is voorschrijvend en dient als leidraad voor de ontwikkeling van het centraal examen.

Oude eindterm: DR/K7 Beschouwen

De kandidaat kan:

1. een beschouwing geven op het eigen spel
2. een beschouwing geven op het spel van anderen
3. verslag doen van zijn/haar bezoek aan een toneelvoorstelling
4. bij een presentatie van zichzelf of anderen met vaktermen benoemen met welke theatrale middelen de inhoud is vormgegeven.

Theatrale middelen zijn:

- spelgegevens
- enscenering
- materiële vormgevingsmiddelen

5. herkennen en met vaktermen benoemen hoe de verwijzingen naar de werkelijkheid in spel zijn vormgegeven.

Manieren van verwijzen zijn:

- nabootsing
- typering
- omkering
- oefensituatie
- metafoor
- vrije verbeelding

6. gegeven dramatische technieken benoemen, die gebruikt worden bij vormgeving op televisie.

Tot de dramatische technieken om informatie op tv vorm te geven behoren onder andere:

- fictionalisering
- enscenering
- verhaalopbouw
- rolverdeling
- aangeven met welk doel een bepaald dramatisch aspect wordt gebruikt bij informatieve tv-programma's.

Nieuwe eindterm: DR/K/7 Beschouwen

De kandidaat kan een beschouwing geven op het eigen spel en op het spel van anderen door:

- te benoemen hoe de inhoud met theatrale middelen is vormgegeven
- te benoemen hoe de verwijzingen naar de werkelijkheid in spel zijn vormgegeven
- dramatische technieken te benoemen die gebruikt worden op andere plaatsen dan het theater.

2.4 Inhoudelijke veranderingen per exameneenheid wat betreft het schoolexamen

Voor het schoolexamen gelden de eisen zoals geformuleerd in de globaal geformuleerde eindtermen. Scholen kunnen in het schoolexamen kiezen voor vakkenintegratie waardoor het examen beter in de lijn ligt met het leergebied Kunst en cultuur in de onderbouw. In hoofdstuk 6 gaan we hier nader op in.

Het uitbreiden van inhouden en het inspelen op actuele ontwikkelingen en regionale situaties behoort tot de mogelijkheden. In onderstaand kader vindt u hiervoor een aantal tips.

Tips

Herdenkingsjaar

Themajaren kunnen dienen als uitgangspunt voor opdrachten. Denk hierbij aan het jubileum van een stad in de buurt of landelijke festiviteiten rondom de herdenking van een belangrijke Nederlander of vanuit de stichting Cultureel erfgoed (www.erfgoedactueel.nl).

2006 Rembrandtjaar: Het hele jaar werden er zeer diverse activiteiten rondom dit thema georganiseerd, waaronder bijvoorbeeld een scholenwedstrijd en Rembrandt de musical. In het lesmateriaal onder meer aandacht voor het tableau vivant en de enscenering van de verschillende schilderijen. Leerlingen kunnen worden uitgedaagd om op basis van de tableaux vivants verschillende scènes verder uit te werken (www.stardustbv.nl).

2007 Michiel de Ruyterjaar: Een onderwijsproject burgerschapskunde met De Ruyter als icoon voor 10 tot 15 jarigen opgezet. Dit materiaal is te vinden in *De educatieve kajuit* (www.slo.nl) en sluit onder andere aan bij het thema burgerschapsvorming.

Elk jaar organiseert de Europese Unie activiteiten rond een bepaald thema, waarbij aansluiting mogelijk is. Zo is 2008 is het Europese jaar voor de interculturele dialoog. Maak gebruik van lesmaterialen die worden aangeboden (www.europa-nu.nl).

Instellingen voor Kunst en Cultuur

Om op de hoogte te blijven van de nieuwe ontwikkelingen in het kader van drama en onderwijs is het aan te raden lid te worden van de drama-community op digischool. Meld je ook aan voor (digitale) nieuwsbrieven van diverse instellingen op het gebied van Kunst & Cultuur en onderwijs. Een overzicht van deze instellingen is te vinden op de website van CJP (www.docenten.cjp.nl/CKV/info_steunfuncties).

Binnen gemeentes zijn samenwerkingsverbanden mogelijk met culturele instellingen aangaande het bieden van ondersteuning, geven van workshops en bemiddelen met theaterinstellingen.

Wedstrijden

Laat leerlingen meedoen aan audities en wedstrijden. Kunstbende organiseert elk jaar een wedstrijd rond een bepaald thema. Jongeren tussen de 13 en 18 jaar kunnen hierop reageren. De regionale voorrondes vinden plaats in het voorjaar, de finale is in juni. Kijk voor meer informatie op www.kunstbende.nl theater.

Via kennisnet kan je meedoen aan de wedstrijd: "Expose your talent" (www.kennisnet.nl). Het gaat hier om een videowedstrijd voor en door leerlingen.

Kijk ook eens bij: www.itsfestival.nl

3. Mogelijke invulling van het schooldeel

In dit hoofdstuk geven we de mogelijkheden aan voor een interpretatie van de eindtermen die zijn aangewezen voor het schoolexamen. Deze interpretatie is echter niet bindend en heeft daarom het karakter van voorbeelden, tips en suggesties. Daar waar de globale eindtermen onvoldoende houvast geven voor een programmatische invulling kan de school terugrijpen naar de oude eindtermen. Een school kan er dus voor kiezen om het schoolexamen net zo in te richten als voorgaande jaren, maar het kan en mag ook anders.

In paragraaf 3.1 staan de eindtermen binnen het kerndeel van het schoolexamen centraal. In sommige gevallen wordt een toelichting op deze eindtermen gegeven en daar waar nodig de verandering ten aanzien van de oude eindtermen beschreven. In een kader worden vervolgens praktische voorbeelden en tips gegeven. Paragraaf 3.2 geeft suggesties voor de invulling van de eindtermen binnen het verrijgingsdeel van het schoolexamen. Als laatste zijn in paragraaf 3.3 de eindtermen van het centraal examen opgenomen omdat deze eindtermen ook in het schoolexamen getoetst kunnen worden.

3.1 Suggesties voor de invulling van de eindtermen van het kerndeel

DR/K/1 Oriëntatie op leren en werken

De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van drama in de maatschappij.

Kandidaten worden zich bewust van de overeenkomst tussen spelsituaties bij het vak Drama en reële situaties in de maatschappij. In elk beroep waarin men met mensen omgaat, zijn de vaardigheden die je bij Drama gebruikt, toe te passen. Het is belangrijk zich bewust te zijn van deze 'vertaalslag'.

Tips en suggesties

Opdracht

Maak een theateraal werkstuk. Hiervoor verzamelt de leerling allerlei materiaal, zoals informatie over toneelgezelschappen en opleidingen. Belangrijk onderdeel is het interview met een dramadeskundige. Dit kunnen allerlei personen zijn: docent, acteur, stuntman, belichtingsman. Welke 'competenties' moet je in huis hebben om verder te leren en verder te komen in het dramavak? Dit interview kan live gebeuren, maar met behulp van chatten kunnen ook makkelijk vragen worden gesteld en beantwoord.

Mogelijkheden om aan meer informatie te komen:

- Nodig acteurs of dramadocenten van de vervolgoopleidingen uit om op school te komen vertellen over hun loopbaan en de mogelijkheden van hun opleiding.
- Bezoek de open dagen van instellingen (uit de buurt of in het land) die een relevante vervolgoopleiding bieden. Denk hierbij aan theaterscholen en filmacademies.
- Laat leerlingen eens een les bijwonen uit de vervolgoopleiding.
Inventariseer met behulp van internet of brochures de beroepen die linken aan het vak drama: van acteur tot scenarioschrijver, van technicus tot decorontwerper, van regisseur tot docent. Denk ook aan beroepen die indirect een link hebben met drama: een politieagent en winkelpersoneel, die in hun opleiding via rollenspelen leren omgaan met lastige klanten. Maar ook als docent gebruik je drama in je werk.
- Bij vele ROC's is de opleiding artiest beschikbaar. Bijvoorbeeld ROC Amsterdam/ Opleiding Artiest Drama of ROC Eindhoven. Laat de leerlingen informatiebrochures opvragen of googelen naar andere vervolgoopleidingen (in de buurt).
- Bezoek een podium in de buurt en neem een kijkje achter de schermen. (www.theaterland.nl of www.tin.nl voor overzicht van podia in de buurt)

DR/K/2 Basisvaardigheden

De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, (samen)werken en informatie verwerven en verwerken.

Het gaat hier om basisvaardigheden zoals in de preambule beschreven.

Door deze eindterm zo globaal te omschrijven is de school vrij om te bepalen welke invulling zij geeft aan de basisvaardigheden in samenhang met het vak drama.

Belangrijke basisvaardigheid voor het vak drama is samenwerking. Veel schitterende, creatieve ideeën sterven een vroege dood en komen nooit tot een uitvoering. Dit komt niet zelden door het afhaken van groepsleden door ruzie, het zich niet houden aan een taakverdeling en andere afspraken, het slecht omgaan met kritiek en gebrek aan respect voor een ander of voor de ideeën van een ander. Houding en inzet kunnen van leerling tot leerling verschillen. Helmut Woudenberg heeft onder de titel "Vuur, water, lucht en aarde" een bruikbaar boek¹ geschreven, waarin hij werkt vanuit deze elementen en laat zien hoe ze een rol spelen in 'menselijk theater'.

Er moet veel energie worden gestoken in het aanleren van een werkhouding, waarin al deze aspecten een plaats krijgen. Het belang van een juiste houding voor het goed functioneren in de maatschappij, rechtvaardigt ook de hoeveelheid tijd die hierin gestoken wordt. In het vak Drama is het directe resultaat van dit streven een goed idee dat ook daadwerkelijk tot een mooie uitvoering leidt.

Tips en suggesties

Opdracht 1: Communicatie

Communiceren is het uitgangspunt voor samenwerken.

Laat de leerlingen een verhaal vertellen naar aanleiding van een voorwerp. Bespreek vervolgens wat er tijdens dat verhaal gebeurt in je lichaam, waar je zenuwen zitten?

Opdracht 2: Improvisatietheater

Maak gebruik van 'Theater vanuit het niets – alles over improvisatietheater'². Dit boek staat vol improvisatieopdrachten op basis van de ideeën van Keith Johnston. Theatersport is een (competitieve) vorm van improviseren die de laatste jaren heel populair is geworden, en die al een schat aan technieken en ideeën heeft opgeleverd. Die worden systematisch en thematisch geordend in dit boek. Ook attitudes -zoals 'fouten durven maken' en 'blokkeren voorkomen'- komen aan bod en worden inspirerend behandeld. In het boek zijn veel oefeningen te vinden op verschillende niveaus. Gebruik als inspiratiebronnen tv-afleveringen van de Lama's of de improvisatieserie "De vloer op", Hierin improviseren bekende acteurs op basis van enkele spelaanwijzingen. Afleveringen zijn te zien op uitzending gemist (www.uitzendiggemist.nl) of via de mediatheek van het Nederlands Theaterinstituut te Amsterdam.

Opdracht 3: Improvisatie

Improvisatieopdrachten zijn bruikbaar voor het leren samenwerken.

Bespreek vooraf de regels. Zeg altijd ja tegen de inbreng van de ander en ga daarmee verder. Blokkeren is verboden.

Als docent kijkt u waar het fout loopt en hierop sturen.

Voor de beoordeling van samenwerken kan gebruik gemaakt worden van de Rubrics Samenwerken³.

¹ Woudenberg, Helmer: *Vuur, water, lucht en aarde*, ISBN 9064035091

² Besseling, André: *Theater vanuit het niets*, ISBN 9064034915

³ Bijlage 2: *Rubrics voor samenwerken*

DR/K/4 Spelen

De kandidaat kan in spel:

- non-verbale en verbale uitingsmogelijkheden toepassen
- spelgegevens geïntegreerd gebruiken
- zelf functioneel spelimpulsen geven en reageren op spelimpulsen van anderen.

Samen met de exameneenheden 5 en 6 (vormgeven en presenteren) vormt deze exameneenheid voor veel leerlingen de inhoud van het vak drama: spelen, optreden, op de planken staan. In iedere leerling schuilt een idol!

Tips en suggesties

Opdracht 1: Non-verbaal vormgeven van een rol

Geef een stemles om je bewust te worden van de mogelijkheden van je stem. Gebruik verschillende accenten, lange en korte zinnen.

Opdracht 2: De 3 shots

Maak de leerlingen bewust van de dramaturgische spelgegevens:

Hanteer de 3 shots:

Scène 1: het begin: wie wat waar

Scène 2: wat gebeurt er: het probleem wordt geschetst

Scène 3: Andere situatie: het lost op!

Laat de leerlingen korte stukjes bedenken, gebruik makend van deze basisvorm.

Opdracht 3: Eindelijk op tv!

In het Museum voor Beeld en Geluid te Hilversum kun je op meerdere manieren toneelspelen. Je kunt spelen in een soap, opkomen als een ster, enzovoort. Telkens wordt jouw spel digitaal vastgelegd en vervolgens doorgestuurd naar je eigen emailadres. Deze filmpjes kunnen deel uitmaken van het kunstdossier (www.beeldengeluid.nl).

Opdracht 4: Reclamefilm

Bedenk een commercial. Het gaat hierbij om schrijven, acteren, regisseren en techniek. Kortom alle facetten komen aan de orde. Afspraken maken en taken verdelen zijn hierbij belangrijker dan het eindresultaat.

Opdracht 5: Bewerken bestaand toneelstuk

Bewerk een klassieker zoals Romeo en Julia tot een actuele voorstelling. Geef de acteurs een eigentijds jasje. Laat de teksten passen in de huidige maatschappelijke discussie. Zorg ook voor een multimediale encensering, opdat zoveel mogelijk leerlingen een rol krijgen, zowel voor als achter de schermen. Tijdens de opdracht gaat het vooral om de samenwerking in het voortraject: met elkaar lezen, interpreteren en keuzes maken.

Op www.digischool.nl staan bestaande teksten uit Hamlet, informatie over het toneelstuk Hamlet, met een dialoog die gaat over de onmogelijke liefde.

www.digischool.nl/ckv1/toneel/ckvdoltoneel/shakespeare2.htm

Maak eens gebruik van het Catch project van Theatergroep Werktuig. Theatergroep Werktuig verzorgt lessen en projecten op scholen over theater, sociale vaardigheden en taaltheater (NT2) (www.theaterwerkgroepwerktuig.nl).

DR/K/5 Vormgeven

De kandidaat kan vanuit een bron een spel vormgeven, waarbij functioneel gebruik gemaakt wordt van: spelgegevens, rolobbouw, spelopbouw en materiële vormgevingsmiddelen.

Onder theatervormgeving wordt verstaan: decor, rekwisieten, kostuums, grime en belichting.

Het vormgeven van het spel is afhankelijk van de inrichting van de ruimte waarin men speelt. De aanwezigheid van een geluid- en lichtinstallatie biedt veel aanknopingspunten voor het creatief gebruik van de ruimte. Gekleurde lampen en volgspots geven het spel een andere dimensie.

Wat betreft de materialen vormgevingsmiddelen wordt hierbij gedacht aan creatief, suggestief omgaan met middelen. Een kostuum kan een draperie van een paar lappen zijn, of alleen hoogst noodzakelijke rekwisieten. Voor deze eindterm is samenwerking met de beeldende vakken of techniek voor de hand liggend.

Tips en suggesties

Opdracht 1: Rekwisieten in de hoofdrol

Verdeel de groep in subgroepen. Sommige groepen zijn de acteurs, anderen het publiek. Laat de spelers een scène voorbereiden naar aanleiding van een gekozen rekwisiet. Heeft het rekwisiet een symbolische werking, of werkt hij juist vervreemdend? Zegt het iets over de thematiek van de scène?

Laat het publiek deze functies van tevoren inventariseren en na afloop van het spel benoemen.

Opdracht 2: Het decorspel

Een groep bouwt een decor op zonder bekend te zijn met de inhoud van het stuk. De andere groep oefent een vaste tekst. Als het decor klaar is, speelt de tekstgroep het stuk in het vreemde decor. De tekst staat vast, maar door het spel kunnen tekst en decor bij elkaar komen.

Opdracht 3: De rol van een attribuut

Attributen geven zekerheid aan het spelen van een rol. Bij elke rol is dan ook een attribuut te bedenken. Bedenk ideale combinaties bij diverse rollen.

Opdracht 4: Voorwerptransformatie

Gebruik een voorwerp als uitgangspunt van je spel. Geef het voorwerp door in de groep. Bij ieder groepslid verandert de betekenis van het voorwerp.

Opdracht 5: Beladen onderwerp

Maak een voorwerp beladen, waardoor het meer is dan louter de aankleding bij een rol. Door het een diepere betekenis te geven biedt het aanleiding tot overwegingen. Laat de leerling zelf een verhaal bedenken bij een voorwerp. Denk aan een scheerapparaat. De overweging hierbij is bijvoorbeeld het wel of niet kaal scheren.

Over decor en rekwisieten is meer informatie te vinden op: www.schoolbieb.nl. Of neem eens een kijkje in de keuken van de decorafdeling van het NOB (www.decorproductie.nob.nl).

DR/K/6 Presenteren

De kandidaat kan alleen en/of in samenwerking met anderen bij een optreden voor een publiek: spel- en vormgevingsvaardigheden toepassen een tekst presenteren met gebruikmaking van voordrachtstechnieken.

Bij functioneel toepassen van een spel moet vooral gedacht worden aan een optreden voor een bepaalde doelgroep. Het gaat hierbij om kleine producties.

Tips en suggesties

Opdracht 1 Straattheater op het schoolplein

(Eindexamen)leerlingen bereiden scènes voor die tijdens de pauze worden gespeeld. De bedoeling is dat het publiek een actieve rol krijgt. Leerlingen uit het publiek mogen aanwijzingen geven aan de acteurs waardoor het spel ter plekke een andere wending kan krijgen.

Opdracht 2 Scène uit een kinderboek

Tijdens de kinderboekweek besteden veel bibliotheken en boekhandels extra aandacht aan activiteiten. Meestal wordt een schrijver gevraagd voor te lezen uit eigen werk. Een ander idee is om leerlingen daar ter plekke fragmenten uit het kinderboek na te spelen. Ook kan een fragment vertrekpunt zijn om met de aanwezige kinderen de dialoog tot scène uit te werken.

Opdracht 3: Doelgroeptheater

Spelen op een andere plek dan het vertrouwde dramalokaal. Maak daarvoor afspraken met een basisschool in de buurt over het opvoeren van een stuk voor de basisschoolleerlingen. Leg in een contract vast voor welke doelgroep, wanneer en welk thema. Laat de leerlingen beginnen met inleven in de doelgroep door de kinderen eerst te interviewen.

3.2 Suggesties voor de invulling van de eindtermen van het verrijksdeel

DR/V/1 Eindopdracht

De kandidaat kan zelfstandig een spel vormgeven en kan dit spel presenteren voor een ander publiek dan de eigen klasgenoten.

In het verrijksdeel worden alle vaardigheden uit het kerndeel gecombineerd toegepast in een eindspel en voorzien van een schriftelijke verantwoording en evaluatie (DR/V/2 Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie).

Tips en suggesties

Spelen voor een vreemd publiek

Verzamel voor deze opdracht zo'n 60 dialogen, waar de leerlingen uit kunnen kiezen (als bronnen zijn te gebruiken: Mij niet gezien van Gustav Ernst of diverse bundels van Esther Gerritsen. Alle materialen zijn bij het theaterinstituut (TIN: www.tin.nl) op te vragen. Laat indien nodig leerlingen of docent de teksten eventueel omschrijven. Nodig andere dramadocenten uit om het spel mee te beoordelen. Deze juryleden geven een cijfer voor het resultaat. De eigen dramadocent geeft een cijfer voor het proces (inzet, ontwikkeling, logboek). Deel van tevoren de spelrubric uit.

De leerling houdt in zijn eigen kunstdossier het creatieve proces bij: van voorbereiding, het spel en de reacties van het publiek. Dit alles voorziet hij van zijn persoonlijke feedback.

DR/V/2 Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie

De kandidaat kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van het sectorwerkstuk.

Sinds de invoering van het leergebied Kunst en cultuur zijn veel leerlingen gewend te werken met een kunstdossier. Het kunstdossier of portfolio is een verzameling van culturele en kunstzinnige (leer)activiteiten die binnen of buiten school plaats gevonden hebben. Het kan gebruikt worden als reflectiemiddel waarover de leerling en de docent met elkaar in gesprek raken. In een kunstdossier legt de leerling zijn werkproces vast. Het kan een papieren versie zijn met daarin schetsen, beschrijvingen, foto's, en dergelijke van het proces. Dit werkproces kan ook digitaal vastgelegd worden. Het cultuurportfolio is bijvoorbeeld zo'n digitaal kunstdossier. Het cultuurportfolio wordt door de leerling zelf gevuld en de leerling is tevens de beheerder van het portfolio. Als docent kunt u een demoversie bekijken op www.cultuurportfolio.nl. Kies demo: gebruikersnaam: *leerling* wachtwoord: *demo*. Tevens hebben veel leerlingen tegenwoordig een eigen webpagina of weblog. Ook hierop kunnen leerlingen materiaal, met name teksten, foto's en films, plaatsen die te maken hebben met hun beeldend werk en hun creatieve proces.

Kijk voor meer informatie op de volgende websites:

www.cultuurplein.nl (uitgebreide site, te zoeken op lesmethodes)

www.theaterland.nl (uitgebreide site van de Universiteit van Amsterdam)

www.davindi.nl (uitgebreide site met tal van doorverwijzingen over alle mogelijke onderwerpen die passen binnen het vakgebied drama).

Tips en suggesties

Opdracht 1: Kunstautobiografie

Stel je eigen toneel/dramabiografie samen. Begin bij het voorlezen door je ouders voor het naar bed gaan, gebruik ook belangrijke televisiestukken van vroeger en nu, de eerste voorstelling, de mooiste voorstelling, enzovoort. Beschrijf hierin wat het is. Wat was je mening toen en hoe denk je er nu over. Werk een toneelstuk/televiestuk volledig uit.

Opdracht 2: Logboek

Gebruik de laatste vijf minuten van de les voor het schrijven in je logboek. Zet hierin de Tips & Tops: wat is er die les gebeurd, wat was je eigen bijdrage, wat heb je geleerd.

Opdracht 3: Theatraal werkstuk

Het theatraal werkstuk beschreven bij eindterm DR/K/1 past ook bij deze eindterm.

3.3 Globaal geformuleerde eindtermen van het centraal examen

DR/K/3 Leervaardigheden in het vak drama

De kandidaat kan een aantal vaardigheden toepassen die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen, zoals:

- vakbegrippen herkennen, benoemen en toepassen
- de eigen expressieve mogelijkheden van lichaam en stem gebruiken.
- functioneel gebruik maken van spelgegevens en vormingsmiddelen.

De begrippen, die de leerling moet beheersen voor het examen staan vermeld in de syllabus bij het examenprogramma. Zie ww.examenblad.nl. Deze begrippen staan ook beschreven in de begrippenlijst Drama⁴. Ten opzichte van de vorige centraal examens is de begrippenlijst⁵ uitgebreid met de volgende vakbegrippen:

- poppenspel
- rolbiografie
- schimmenspel
- soap
- subtekst
- tekstinterpretatie
- theatrale middelen (spelgegevens, enscenering, materiele vormgevingsmiddelen)
- vormgevingsmiddelen (decor, geluid, grime, rekwisieten/attributen, kostuum).

⁴ Konings, Ton (2001), *Begrippenlijst Drama, Alfabetisch overzicht van begrippen voor het vak drama*. Enschede: SLO

⁵ Bijlage 3: Begrippenlijst

Tips en suggesties

De begrippenlijst bevat meer dan 300 begrippen. Daarvan komen er veel automatisch voorbij in de lessenreeks. Andere begrippen zijn wat ingewikkeld en moeten in de les speciaal onder de aandacht worden gebracht, voorzien van opdrachten.

Opdracht 1: Een les over het begrip *Schakelen*

Voorbeeldtekst: Een vrouw zegt tegen een man: "ik ben zwanger "-> blijde reactie

vervolgens: "maar niet van jou "-> boos/bedroefde reactie

Laat de leerlingen andere voorbeelden bedenken waarin ze moeten schakelen en uitvoeren.

Opdracht 2: Een les over het begrip *Subtekst*

Wanneer moet je iets anders zeggen dan wat je echt vindt:

"Wat een mooie baby" (tegen buurvrouw met baby, die in jouw ogen erg lelijk is)

Laat non-verbaal (ook een vakbegrip) zien wat je echt vindt, terwijl je de tekst uitspreekt.

Laat de leerlingen andere voorbeelden bedenken waarin ze subtekst gebruiken. Laat dit in een toneelstukje zien.

Zorg er voor dat jezelf altijd de begrippen uit de lijst hanteert en je niet laat verleiden tot (eenvoudige) synoniemen.

Neem vlak voor het examen tijd voor het testen van alle begrippen. Laat de leerlingen hun kennis checken in duo's.

DR/K/7 Beschouwen

De kandidaat kan een beschouwing geven op het eigen spel en op het spel van anderen door:

- te benoemen hoe de inhoud met theatrale middelen is vormgegeven
- te benoemen hoe de verwijzingen naar de werkelijkheid in spel zijn vormgegeven
- dramatische technieken te benoemen die gebruikt worden op andere plaatsen dan het theater.

Tips en suggesties

Opdracht 1: Effe checken

Maak met elkaar een checklist met theatertechnieken en -middelen. Gebruik deze in eerste instantie voor een bezoek aan theater/theatergroep op school. Pas hem later ook toe op eigen werk en dat van klasgenoten. Maak gebruik van kijkwijzers. (www.schooltv.nl/eigenwijzer)

Opdracht 2: De journalist en de recensent

De ene groep in de klas bereidt zich voor op een theaterbezoek door vooraf informatie te verzamelen bijvoorbeeld door interviews, krantenartikelen en internet. Op basis daarvan maken ze een artikel/wervende folder/poster/videotip.

Er zijn twee recensentengroepen. Een recensentengroep gebruikt het journalistenmateriaal vooraf en schrijven een recensie op basis van de verworven kennis. Maar zij checken ook de: verwachtingen die de journalisten hebben gewekt.

De andere recensentengroep gaat onvoorbereid naar de voorstelling. Ook zij schrijven een recensie.

Uiteindelijk worden de recensies vergeleken. De klas voert vervolgens een discussie over deze opdracht. Wat is de invloed van de voorbereiding op de theatervoorstelling? Wat heeft je voorkeur?

Voor meer informatie over recensies kijk op www.moose.nl, www.krantindeklas.nl, www.schooltv.nl/eigenwijzer.

Oproep theaterambassadeurs

Veel theaters zetten scholieren/jongeren in als zogenaamde theaterambassadeurs. Deze ambassadeurs bezoeken niet alleen voorstellingen en schrijven recensies (beschouwen), maar denken mee over programmering, publiciteit, enzovoort. Dit is een manier om veel voorstellingen (o.a. dans/musical) te zien. Meer info: www.CJP.nl

DR/K/8 Drama en maatschappij

De kandidaat kan:

- kenmerken benoemen van theatrale uitingsvormen en orale tradities van verschillende culturen en deze spelmatig presenteren
- aangeven wat de functies van drama kunnen zijn en daar voorbeelden van noemen.

Theater als middel om maatschappelijke problemen bespreekbaar te maken! Zo wordt theater ingezet als communicatiemiddel om taboes te doorbreken. Denk bijvoorbeeld aan aidsvoorlichting aan jongeren in ontwikkelingslanden.

Theater wordt ook ingezet als therapie voor kinderen (www.warchild.nl).

Tips en suggesties

Opdracht: Spel in beeld

Een boodschap wordt op verschillende manieren verpakt. Benoem de dramatische technieken die gebruikt worden in verschillende media: soap, programma politieke partijen, journaal, reclamespot, ideële reclame. Denk in termen van stemgebruik, rekwisieten, kleurgebruik, podiumposities.

Opdracht 2: Een ander jasje

Verwerk een basistekst in verschillende speelstijlen, zoals:

- sprookje
- horror
- soap
- western
- realistisch theater
- reclame.

Tekstvoorbeeld:

- Trrring, de telefoon gaat.
- "Neem jij hem op?"
- "Nee, ik durf niet."
- "Doe het nu!"

Opdracht 3: Op weg naar het cabaretpodium

De VARA heeft een lessenserie ontworpen rond het thema cabaret. Alle vormen van cabaret komen hierin naar voren. De serie bestaat uit tien lessen die zijn opgebouwd volgens een vast stramien van opstarten, informatie verwerken en uitvoeren. Verder veel voorbeeldoefeningen, teksten en energizers. Hiermee kruipen de leerlingen in de rol van acteur of stand-up-comedian (www.varateer.vara.nl).

DR/K/9 Drama en andere kunsten

De kandidaat kan:

- binnen een dramaproductie andere kunstvormen dan drama herkennen en de functies ervan benoemen
- zich praktisch en theoretisch voorbereiden op een bezoek aan een voorstelling waarin meer kunstvormen aan de orde komen, en verslag doen van de functies van de diverse kunstvormen in de voorstelling.

Tips en suggesties

Het Nederlands Theaterinstituut maakt reizende tentoonstellingen over theaters in Nederland. Probeer in samenwerking met plaatselijke theaters of bibliotheken deze tentoonstelling maar uw buurt te halen. Voor meer inspiratie is dit een leuke informatieve website: www.theaterinstituut.nl zie reizende tentoonstellingen.

Voor een combinatie van drama met andere kunstvormen kun je denken aan drama en muziek: kijk eens bij de musicalklas van Joop van den Ende (www.Musicals.nl; www.musicals.nl/musicalmagazine; voor de geschiedenis van de musical www.schooltv.nl/eigenwijzer/vakken/kunstvakken/drama; voor de musicalliefhebber: www.musicalfan.net.)

Maak voor de combinatie van drama en beeldende vormgeving/schilderkunst gebruik van het tableau vivant: Wie staat voor, wie achter? Hoe versterkt men de aandacht op zich? Hoe is de vlakverdeling? Een mooi voorbeeld is uiteraard de nachtwacht (www.stardustbv.nl).

DR/V/3 Vaardigheden in samenhang

De kandidaat kan de vaardigheden uit de eindtermen van het kerndeel in samenhang toepassen.

Algemene tips

Oefenexamens

Laat leerlingen tijdens het schoolexamen oefenen voor het centraal examen. Met name de manier waarop de vraagstelling is geformuleerd zorgt bij sommige leerlingen nogal eens voor verwarring. Op de volgende websites zijn examenopgaven uit voorgaande jaren te vinden:

www.oefenexamens.nl

www.examenblad.nl

www.examen.kennisnet.nl/vakken/drama

www.digischool.nl/leermiddelen

Septembermededeling

Ten aanzien van de culturele en/of cultuur- en kunsthistorische context wordt, voorafgaand aan het betreffende examenjaar, in de 'Septembermededeling' een beknopte stofbeperving en probleemstelling opgenomen. Omdat de onderdelen van de eindtermen van het centraal examen ook tijdens het schoolexamen getoetst mogen worden is het mogelijk om de stofbeperving en de probleemstelling van de 'Septembermededeling' ook in de diverse onderdelen van het schoolexamen te verwerken.

www.examenblad.nl

4. Vormen van toetsen en suggesties voor de weging

Inleiding

Het examen bestaat uit een centraal examen en een schoolexamen; als richtlijn wordt aangehouden dat het centraal examen betrekking heeft op ongeveer 1/3 deel van het examenprogramma en het schoolexamen betrekking heeft op 2/3 deel.

Het schoolexamen bevat ten minste die examenonderdelen die niet in het centraal examen worden getoetst en kan bestaan uit de volgende onderdelen:

- schriftelijke en mondelinge toetsen
- praktische opdrachten
- handelingsdeel
- sectorwerkstuk.

Schriftelijke en mondelinge toetsen worden beoordeeld volgens een correctievoorschrift, waarin de mogelijke antwoorden en puntenverdeling staan vermeld.

De vormen van toetsen die tijdens het schoolexamen kunnen worden toegepast zijn heel divers. De resultaten van deze toetsen vormen de inhoud van het examendossier.

Het examendossier bevat:

- een overzicht van de afgelegde (mondelinge en schriftelijke) toetsen en uitgevoerde opdrachten
- een overzicht van de behaalde resultaten en vorderingen.

Het examendossier kan gespreid over het derde en vierde leerjaar worden opgebouwd. Voor de theoretische en de gemengde leerweg begint de opbouw van het dossier in ieder geval in het derde leerjaar omdat het dossier ook de afsluiting van de verplichte extra vakken van het derde leerjaar omvat waarin geen eindexamen wordt afgelegd. Dit geldt ook voor vakken die alleen een schoolexamen kennen: de vakken maatschappijleer, lichamelijke opvoeding en kunstvakken I (incl. CKV) uit het gemeenschappelijk deel.

Er zijn beoordelingsvormen mogelijk die iets zeggen over de verwerving van kennis, het inzicht van de leerling in bepaalde activiteiten en de presentatie van het werk, waarbij de leerling bovendien zelf actief in het proces betrokken wordt. Deze vormen zijn te realiseren binnen scenario 3 en 4 scholen. Voor deze scholen schieten dikwijls de traditionele toets- en beoordelingsvormen tekort, omdat ze vaak maar één aspect tegelijk meten, op één bepaald moment. Docenten die werkzaam zijn binnen een innovatieve school willen juist inzicht krijgen in de beheersing van het totaal: een samenspel van kennis, houding en vaardigheden *en* leerlingen inzage geven in hun eigen leerproces. De beoordeling is gericht op de voortgang van de leerling: beheerst de leerling de kennis en vaardigheden of is extra oefening nodig? Verschillen in beleid en verschillen in opdrachten vragen om verschillende manieren van beoordelen⁶.

⁶ Uit: Een 10+, *Beoordelen in het leergebied Kunst en Cultuur, SLO 2006.*

Tip

Beoordelen

In 'Een 10+: Beoordelen in het leergebied Kunst en cultuur'⁷ worden beoordelingsvormen vanuit verschillende onderwijsvisies en 7 richtvragen bekeken. Hoewel deze publicatie voor de onderbouw van het voortgezet onderwijs is samengesteld, biedt hij zeker ook beoordelingsinzichten voor de bovenbouw. Bij het beoordelen van een activiteit of opdracht speelt een aantal vragen een rol:

1. Waarom wordt er beoordeeld?
2. Wat wordt er beoordeeld?
3. Wanneer wordt er beoordeeld?
4. Wie beoordeelt?
5. Wie worden beoordeeld?
6. Hoe wordt er beoordeeld?
7. Wat wordt ermee gedaan?

Om het spel van leerlingen te kunnen beoordelen kan een Rubric een handig hulpmiddel zijn.⁸

⁷ www.slo.nl/kunstencultuur; publicaties: "Een 10+: Beoordelen in het leergebied Kunst en cultuur"

⁸ Bijlage 4: Rubrics voor spel

5. Loopbaanoriëntatie en -begeleiding

Inleiding

In het examenprogramma drama heeft de eerste exameneenheid DR/K/1 betrekking op 'Oriëntatie op leren en werken'. Daarbij gaat het erom dat leerlingen

- de eigen interesse en affiniteit kunnen benoemen met bepaalde arbeidsgebieden, functies en opleidingen
- de betekenis benoemen van een mogelijke arbeidsrol voor zichzelf en anderen
- de rol en het belang aangeven van drama in verschillende arbeidsgebieden en werksoorten
- de rol en het belang aangeven van drama in discussie over maatschappelijke vraagstukken.

'Oriëntatie op leren en werken' kan in het kader van de loopbaanoriëntatie en -begeleiding op verschillende wijzen aan de orde gesteld worden. We onderscheiden twee benaderingen, die we hieronder toelichten.

5.1 Informatiegerichte leeromgeving

De meest voorkomende onderwijsvormen voor 'loopbaanoriëntatie en -begeleiding' zijn klassikaal, aanbodgericht, binnenschools en gericht op informatieoverdracht. Het effect van al deze inspanningen is zeer beperkt. Een aanpak aan de hand van een methode voor beroepskeuze, beroepskeuzetests en individuele gesprekken maakt het voor leerlingen moeilijk zich een referentiekader te verwerven dat nodig is voor het maken van een beroepskeuze. De informatie heeft voor leerlingen geen betekenis en nodigt niet uit tot identificatie. De objectieve informatie die aangereikt wordt heeft doorgaans dan ook weinig invloed op de keuzes.

5.2 Loopbaangerichte leeromgeving

Voor het maken van een goede keuze voor een vervolgopleiding is het van belang dat de leerlingen loopbaancompetenties en een beroepsidentiteit kunnen ontwikkelen⁹.

Loopbaancompetenties zijn vaardigheden van leerlingen om over de eigen motieven en kwaliteiten na te denken, om via het verkennen van mogelijkheden en het daadwerkelijk sturen van de eigen leerprocessen aan de loopbaan vorm te geven en om te netwerken.

Bij arbeidsidentiteit gaat het erom dat leerlingen zich identificeren met een arbeidsveld en daarbinnen met een specifieke arbeidsrol. Daarbij gaat het ook om de zekerheid die leerlingen hebben over zichzelf, de opleiding, de toekomst en het zelfvertrouwen dat zij hieraan ontleen.

De ontwikkeling van loopbaancompetenties en een beroepsidentiteit kan plaatsvinden in een loopbaangerichte leeromgeving. Kenmerken van zo'n leeromgeving zijn:

- de leerlingen komen veelvuldig in contact met de 'echte' beroepspraktijk
- het maatschappelijke belang of nut van drama wordt zichtbaar gemaakt
- leerlingen worden in staat gesteld te communiceren over zowel de maatschappelijke betekenis van bepaalde beroepsactiviteiten als over de persoonlijke zin ervan
- ze worden goed gecoacht en krijgen gelijktijdig een eigen verantwoordelijkheid wat betreft het maken van keuzes
- leerlingen worden in staat gesteld te spreken met ervaren beroepsbeoefenaars die als rolmodel functioneren.

Het begeleiden van het keuzeproces van een leerling staat of valt met de kwaliteiten van de begeleider. Een goede begeleiding van het keuzeproces vraagt andere vaardigheden dan bijvoorbeeld nodig zijn voor het lesgeven.

⁹ Meijers, F, Kuijpers, M. en Bakker, J.: Over leerloopbanen en loopbaanleren, Platform beroepsonderwijs, februari 2006, p. 25 e.v.

De uitdaging is leerlingen reflectieve vaardigheden te laten ontwikkelen in een veilige omgeving. Reflectie is een proces van nadenken over, stilstaan bij en overdenken van situaties met als doel conclusies te trekken voor de toekomst.

Hieronder volgen een aantal kaders met aandachtspunten waarmee de begeleiding en de vormgeving van loopbaanoriëntatie en -begeleiding¹⁰ kan worden geoptimaliseerd.

Tip

Begeleidingsvaardigheden docent

Creëer een veilig klimaat

Om goed te kunnen functioneren is een veilig klimaat nodig in de klas. Bewaak die veiligheid door zelf als docent te laten zien dat wat gespeeld wordt belangrijk is, interessant is. Zorg ervoor dat het stil is in de klas, dat er aandacht is voor het stuk.

Benoem in je feedback allereerst de goede kanten, maar schroom niet om ook aan te geven wat niet werkte.

Reflecteren is een persoonlijk proces. Leerlingen moeten het gevoel hebben open te kunnen spreken. Vooral in groepsverband is een veilig klimaat van groot belang. Essentieel is ook dat leerlingen elkaar laten uitspreken en elkaar op een respectvolle manier benaderen.

Zorg voor structuur

Om de kwaliteit van de begeleiding voldoende te waarborgen is het van belang dat de reflectie gestructureerd en gestandaardiseerd verloopt, door systematisch vragen te stellen. Voor leerlingen die gaan nadenken over vervolgopleiding en beroepskeuze zijn de volgende vragen belangrijk:

- Wie ben ik?
- Wat wil ik?
- Wat kan ik?
- Wat past bij mij?

Actief luisterende houding

Essentieel voor een goede begeleider is de bereidheid om te luisteren. De volgende criteria hebben betrekking op een luisterende houding: toon echte interesse, laat leerlingen uitspreken, merk non-verbaal gedrag op, vraag door, stel open vragen. Het stellen van vragen is een geschikt instrument om leerlingen te laten reflecteren. Het is belangrijk om dan open vragen te stellen. Open vragen geven ruimte voor onderzoek. Het verbale karakter van reflectie is voor sommige vmbo-leerlingen minder aantrekkelijk. Dan kan het helpen een dialoog te voeren rondom iets concreets, bijvoorbeeld een fortorapportage, een poster of een 'mindmap'.

Suggesties vormgeving loopbaanoriëntatie en -begeleiding

Voor vormgeving van (een traject) loopbaanoriëntatie en -begeleiding binnen drama volgen hieronder aandachtspunten waarin docenten - afhankelijk van hun eigen situatie en de beschikbare tijd - zelf keuzes kunnen maken:

- de keuzebegeleiding
- oriëntatie op de cultuurindustrie
- zo veel mogelijk verbinding met het curriculum
- vakgeïntegreerde projecten
- verbinding tussen binnen- en buitenschools leren
- reflectie als rode draad
- presenteren en uitwisselen

¹⁰ Bijlage 6: Aandachtspunten Loopbaanoriëntatie en -begeleiding

- toetsing en beoordeling
- oriëntatie op vervolgoopleidingen
- oriëntatie op aanmelding.

Voorbeeld

Oriëntatie op vervolgoopleidingen: Kunst, Cultuur en Media

Tegenwoordig bieden veel mbo-scholen één of meer opleidingen aan in het nieuwe mbo-domein Kunst, Cultuur en Media. Bovendien neemt het aantal mbo-scholen met kunstzinnige en creatieve opleidingen gestaag toe. Diverse partijen hebben zich inmiddels verenigd in het Platform MBO Kunstonderwijs (www.mbokunstonderwijs.nl). Doel van dit platform is het ontwikkelen van een kwalificatiestructuur die is afgestemd op de brede sector kunst, cultuur en media en een op die kwalificatiestructuur aansluitend, herkenbaar en erkend mbo-onderwijsaanbod. Het Platform MBO Kunstonderwijs heeft o.a. het initiatief genomen de culturele arbeidsmarkt voor mbo-deelnemers te onderzoeken om daarmee de relevantie van nieuwe kwalificaties (of nieuwe differentiaties in bestaande kwalificaties) te kunnen aantonen. Voor het domein Kunst, Cultuur en Media heeft het platform zes beroepenclusters geformuleerd. Bijlage 7 geeft daarvan een overzicht en een typering.

Verder zoeken

- Meld je aan bij castingbureaus. Kijk eens op www.castingmagazine.nl, als je meer wilt weten over de wereld van modellen, figuranten en acteurs. Op www.audities.nl kun je voor een klein bedrag een profiel van jezelf plaatsen. Op basis hiervan word je op de hoogte gehouden van audities die bij je profiel passen.
- Wil je dramadocent worden kijk dan op www.dramaland.wolters.nl. Het is een uitgebreide site over de functie van drama (voor kinderen), uitleg over de opleiding tot dramadocent en spel- en lesideeën.
- Het museum voor Beeld en Geluid geeft een goede indruk wat betreft de mogelijkheden voor televisie.
- In het Theaterinstituut TIN (www.tin.nl) worden rondleidingen verzorgd in het theatermuseum. In de mediatheek is een grote hoeveelheid aan toneelteksten te zien en eventueel registraties van toneelstukken te bekijken.
- Toneelgroep Amsterdam (www.toneelgroepamsterdam.nl) heeft elk jaar een jongerenproject die mede wordt vormgegeven door leerlingen van vmbo tot vwo. Zij geven ook rondleidingen om leerlingen een indruk te geven hoe het werkt bij een groot toneelgezelschap.
- Filmacteurs academy Faaam (www.faaam.nl). Deze opleiding is momenteel bezig om een mbo-traject te verzorgen.
- DNA (www.denieuwamsterdam.nl) is een opleiding voor jongeren die van het theater hun beroep willen maken. Ze richten zich met name op jongeren tussen 17 – 23 jaar.
- In september 2007 start ISH (www.ish-events.com) in samenwerking met ROC Amsterdam en MCO een opleidingsinstituut FAME-ISH waarin theater en sport samenkomen. Vooral ISH staat bekend om haar multidisciplinaire karakter.
- Het Mediacollege Amsterdam (www.ma-web.nl) is een creatief opleidingsinstituut voor vmbo en mbo voor jongeren die in de toekomst een uitdagend beroep willen in de media. Elke opleiding binnen MA is gericht op het maken van producten, dat kunnen posters zijn, maar ook websites, films, theaterproducties, computergames of bijvoorbeeld tijdschriften.

Tip

CapArtist opleiding

Een groeiend aantal vmbo-scholen ervaart de theoretische leerweg als té theoretisch en voert voor deze leerweg een zevende (praktijk)vak in, naast de zes algemeen vormende (AVO) vakken. Ruimte voor dit zevende vak ontstaat door de vrije ruimte, die scholen standaard tot hun beschikking hebben, anders te benutten, al dan niet in combinatie met een herverdeling van uren. Scholen kunnen deze tijd invullen met een extra avo-vak aan te bieden, ofwel een (deel van een) beroepsgericht programma ofwel met een schooleigen inhoud. Dit geeft scholen dus een grote vrijheid voor het ontwikkelen van een eigen programma dat goed aansluit bij de school, de leerlingen, de omgeving en het vervolgonderwijs. Zo kunnen vmbo-leerlingen op de Van der Capellen Scholengemeenschap in Zwolle in de theoretische leerweg kiezen voor de CapArtist opleiding: een artiestenvooropleiding waarmee zij kunnen doorstromen naar de mbo niveau 4-opleiding Artiest. Met deze vooropleiding streeft de school ernaar de capaciteiten, passies en talenten van leerlingen in een doorgaande lijn te ontwikkelen.

Ervaringen van de Van der Capellen Scholengemeenschap met deze opleiding staan in deel 11 van de vmbo-reeks van SLO: *LOB in de theoretische leerweg*. Dit deel is te downloaden via www.slo.nl/over/VMBO/themas/vmboreeks.

6. Mogelijke vakkenintegratie

Inleiding

In de notitie 'VMBO: het betere werk' spreekt de minister zich uit voor het meer in lijn brengen van de examenprogramma's met het competentiegericht leren¹¹. Hoewel het competentiegericht leren vele gezichten kent, zijn twee kenmerken als karakteristiek aan te merken. De inhoud van het onderwijsaanbod is ontleend aan situaties die de leerlingen ook in de beroepspraktijk en in de samenleving tegenkomen en het onderwijs is georganiseerd in samenhangende gehelen, bijvoorbeeld in de vorm van taken of opdrachten.

Vakkenintegratie kan gezien worden als een stap op weg naar competentiegericht leren. De leerlingen krijgen de vakinhouden niet langer als afzonderlijke bouwstenen aangeboden maar als gehelen. De afzonderlijke inhouden van de vakken worden in samenhang geordend en in samenhang aangeboden. Het leggen van verbanden tussen de inhouden uit de verschillende vakken is niet iets dat aan de leerling overgelaten wordt, maar is iets dat de school in het onderwijsaanbod tot uitdrukking laat komen.

6.1 Een aanpak

In veel gevallen wordt aan vakkenintegratie vorm gegeven door de inhouden uit te werken in taken. Aan het begin van de opleiding zijn de taken nog eenvoudig, naarmate de opleiding vordert worden ze complexer. Voor het bereiken van de gewenste leeropbrengsten hebben vmbo-leerlingen een strakke structurering nodig. Zo is het voor het eigen maken van leerstrategische vaardigheden, zoals lees- en schrijfvaardigheid en zelfstandig leren, belangrijk dat die verbonden zijn aan de taak of een vak. Daardoor wordt voor de leerlingen zichtbaar waarvoor zij de vaardigheden nodig hebben en krijgen die vaardigheden betekenis. Vmbo leerlingen hebben veel baat bij geïntegreerde programma's. Het is raadzaam de weg naar zelfgestuurd leren te koppelen aan reguliere instructie en begeleiding bij een inhoudelijke taak. Voor deze leerlingen is het van belang dat die weg gestructureerd en gefaseerd verloopt¹².

Hieronder een aantal voorbeelden van vakkenintegratie.

Drama en andere kunstvakken: beeldende vakken, dans en muziek

Tot voor kort zaten vakdocenten vooral in aparte vaksecties: de sectie drama was een andere sectie dan de sectie dans, muziek of beeldende vakken. Met de invoering van de nieuwe onderbouw zijn op veel scholen kunstvakdocenten verenigd in een multidisciplinaire sectie kunst en cultuur. Zij zijn daarbij gezamenlijk verantwoordelijk voor het programma. De leidende vraag bij het ontwerpen van een dergelijk programma is: Wat verbindt ons met elkaar? Pas als er gezamenlijke inhouden benoemd zijn kan er een samenhangend programma gemaakt worden. Dit geldt met name voor thema's en kernvaardigheden.

Tip

Samenhang

SLO hanteert de kernconcepten Kunst en cultuur (zie bijlage 8), de Kunst en cultuurschijf en het Kunst en cultuur kompas als structuur om een samenhangend programma Kunst en cultuur op te stellen. De kernconcepten dienen met name een bindende factor wat betreft thema's en de kunst- en cultuurschijf voor wat betreft de kernvaardigheden. Het kompas biedt teams een gezamenlijk platform waarop een programma ontwikkeld kan worden. Er zijn voorbeelden van scholen die met deze structuur, binnen een team van docenten vanuit verschillende disciplines, een samenhangend programma hebben opgesteld. *De bindende factor*, SLO, 2006.

¹¹ VMBO: het betere werk, Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, april 2005, VO/OK/05/12027, p.4-5

¹² Vgl: *Leren in een kennissamenleving*, Onderwijsraad, Den Haag, januari 2003, p.47, p. B3-17 t/m 19

Drama en ckv

Een CKV-activiteit kan gebruikt worden ten behoeve van het vak drama.

Haal veel drama in huis. Door te combineren met CKV kunnen de CKV-vouchers worden aangewend om theater te bezoeken of in huis te halen.

Drama en Nederlands

Bij beide vakken wordt een beroep gedaan op spreekvaardigheid en het presenteren van teksten. Afstemming tussen deze vaardigheden zal de leeropbrengst verhogen.

Tip

School der Poëzie

Deze stichting stelt zich ten doel jongeren op een effectieve en plezierige manier in aanraking te brengen met poëzie. School der Poëzie ontwikkelt poëzieprojecten en voert deze uit. Ook ontwikkelt de instelling lesmateriaal en -methodieken voor de vmbo. Deze diensten worden door de scholen betaald met CKV-vouchers. De projecten bestaan uit lessenseries, die worden afgesloten in een theater met een zogeheten Poëzierevue of Poëzieslam (www.schoolderpoezie.nl).

Bijlage 1 Geglobaliseerd examenprogramma

	Kerdeel	BB	KB	GL/TL
DR/K/1	Oriëntatie op leren en werken			
	De kandidaat kan zich oriënteren op de eigen loopbaan en het belang van drama in de maatschappij.			X
DR/K/2	Basisvaardigheden			
	De kandidaat kan basisvaardigheden toepassen die betrekking hebben op communiceren, (samen)werken en informatie verwerven en verwerken.			X
DR/K/3	Leervaardigheden in het vak drama			CE
	De kandidaat kan een aantal vaardigheden toepassen die bijdragen tot de ontwikkeling van het eigen leervermogen, zoals: vakbegrippen herkennen, benoemen en toepassen de eigen expressieve mogelijkheden van lichaam en stem gebruiken. functioneel gebruik maken van spelgegevens en vormingsmiddelen			X
DR/K/4	Spelen			
	De kandidaat kan in spel: non-verbale en verbale uitingsmogelijkheden toepassen spelgegevens geïntegreerd gebruiken zelf functioneel spelimpulsen geven en reageren op spelimpulsen van anderen.			X
DR/K/5	Vormgeven			
	De kandidaat kan vanuit een bron een spel vormgeven, waarbij functioneel gebruik gemaakt wordt van: spelgegevens, rolopbouw, spelopbouw en materiële vormgevingsmiddelen.			X
DR/K/6	Presenteren			
	De kandidaat kan alleen en/of in samenwerking met anderen bij een optreden voor een publiek: spel- en vormgevingsvaardigheden toepassen een tekst presenteren met gebruikmaking van voordrachtstechnieken.			X

DR/K/7	Beschouwen			CE
	De kandidaat kan een beschouwing geven op het eigen spel en op het spel van anderen door: te benoemen hoe de inhoud met theatrale middelen is vormgegeven te benoemen hoe de verwijzingen naar de werkelijkheid in spel zijn vormgegeven dramatische technieken te benoemen die gebruikt worden op andere plaatsen dan het theater.			X
DR/K/8	Drama en maatschappij			CE
	De kandidaat kan: kenmerken benoemen van theatrale uitingsvormen en orale tradities van verschillende culturen en deze spelmatig presenteren aangeven wat de functies van drama kunnen zijn en daar voorbeelden van noemen.			X
DR/K/9	Drama en andere kunsten			CE
	De kandidaat kan: binnen een dramaproductie andere kunstvormen dan drama herkennen en de functies ervan benoemen zich praktisch en theoretisch voorbereiden op een bezoek aan een voorstelling waarin meer kunstvormen aan de orde komen, en verslag doen van de functies van de diverse kunstvormen in de voorstelling.			X
	Verrijkingsdeel	BB	KB	GL/TL
DR/V/1	Eindopdracht			
	De kandidaat kan zelfstandig een spel vormgeven en kan dit spel presenteren voor een ander publiek dan de eigen klasgenoten.			X
DR/V/2	Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie			
	De kandidaat kan zelfstandig informatie verwerven, verwerken en verstrekken in het kader van het sectorwerkstuk.			X
DR/V/3	Vaardigheden in samenhang			CE
	De kandidaat kan de vaardigheden uit de eindtermen van het kerndeel in samenhang toepassen.			X

Bijlage 2 Rubrics voor samenwerken

Criteria	Samenwerken				Score
score	4	3	2	1	
Actief luisteren - luisteren - samenvatten	Ik luister aandachtig naar de inbreng van de groepsgenoten en vat op een juiste manier samen wat gezegd is.	Ik luister vaak naar de inbreng van de groepsgenoten en vat samen wat gezegd is.	Ik luister soms naar de inbreng van de groepsgenoten en vat onvoldoende samen wat gezegd is.	Ik hoor zelden waar de groep het over heeft en kan dat niet samenvatten.	
Omgaan met kritiek	Ik pas mijn gedrag of werk aan als kritiek terecht is. Ik voel me niet als persoon aangevallen.	Ik pas regelmatig mijn gedrag of werk aan als kritiek hierop terecht is. Ik voel me zo nu en dan als persoon aangevallen.	Ik pas mijn gedrag of werk soms aan als kritiek hierop terecht is. Ik voel me vaak als persoon aangevallen.	Ik pas zelden mijn gedrag of werk aan als kritiek hierop terecht is. Ik word boos of onverschillig.	
Participeren in groepswerk -voorzitter -notulant -organisator	Ik kan alle rollen en taken die bij groepswerk horen goed uitvoeren.	Ik kan een beperkt aantal rollen en taken van groepswerk goed uitvoeren.	Ik kan een beperkt aantal rollen en taken die bij groepswerk horen uitvoeren. Dit lukt soms wel en soms niet.	Ik kan maar één taak of rol die bij groepswerk hoort uitvoeren. Dit lukt soms wel en soms niet.	
Afspraken nakomen	Ik kom alle gemaakte afspraken na.	Ik kom meestal de gemaakte afspraken na.	Ik moet vaak aan afspraken herinnerd worden.	Ik kom mijn afspraken niet na.	
Voor jezelf opkomen	Ik durf een standpunt in te nemen en het te verdedigen.	Ik durf meestal een standpunt in te nemen en het te verdedigen.	Ik heb moeite mijn standpunt te verdedigen.	Ik neem pas een standpunt in na gesprek met mijn groepsgenoten.	
Teamwork - werksfeer - rekening houden met elkaar	Ik heb plezier in het werken met elkaar en stimuleer dat er goed wordt samengewerkt.	Ik heb regelmatig plezier in het werken met elkaar en pas me aan aan de sfeer in de groep.	Ik heb lang niet altijd plezier in het werken met elkaar en pas me met moeite aan aan de sfeer in de groep.	Ik vind werken met elkaar niet prettig en kan moeilijk meedoen in de groep.	
Verantwoordelijkheid nemen - voor de groep - voor jezelf	Ik voel me zeer verantwoordelijk voor het resultaat van de groep en lever daaraan mijn bijdrage.	Ik voel me vaak verantwoordelijk voor het resultaat van de groep. Ik lever hieraan mijn bijdrage.	Ik voel me pas verantwoordelijk voor het resultaat van de groep als ik daarop word aangesproken.	Ik voel me niet verantwoordelijk voor het resultaat van de groep. Ik reageer negatief als ik op mijn verantwoordelijkheid word aangesproken.	
Initiatief tonen	Ik toon duidelijk initiatief.	Ik toon meestal initiatief, maar heb soms wat aansturing nodig.	Ik heb vaak aansturing nodig eer ik initiatief toon	Ik doe alleen maar iets als een ander het vraagt.	

Bijlage 3 Begrippenlijst

Absurd/absurdistisch toneel/absurdisme

Accepteren

Act

Acteren/acteur/actrice

Actie/handeling

Afgang

Amusement

Applaus

Articuleren/articulatie

Artiest

Attribuut/rekwisiet

Associëren/associatie

Auditie

Belichter/belichting/belichten

Bevriezen/freeze

Beweging/bewegingspatroon

Bewerken

Bijrol

Blijspel/komedie

Black out

Blokkeren

Cabaret

Cast/casting

Claus

Clown/clownerie

Conflict

Coulisse

Cue

Cliffhanger (soap)

Dans

Decor

Denktekst

Dialoog

Doorloop

Drama

Dramatische handeling/handeling

Dramatische ontwikkeling/ontwikkeling

Dramatiseren

Dubbelrol

Emotie

Ensceneren/enscenering/mise-en-scène

Expressie

Figurant/figureren
Flashback
Focus/focussen
Freeze/bevriezen
Fysiek spel

Gebaar
Generale repetitie
Grime/grimeren/grimeur

Handeling/actie
Handpop
Hoogtepunt
Hoorspel
Houding

Identificatie/identificeren
Inleiding/introductie
Improvisatiespel/improviseren
Impuls
Inspiratie
Intensiteit
Interview/rolinterview
Intonatie/intoneren

Jabbertalk/jabberen

Karakter
Klankkleur
Klucht
Kleurenfilter
Komedie/blijspel
Kostumering/kostuum/kostuumontwerper
Kunstdiscipline/kunstvorm
Kijkrichting

Lichaamstaal
Licht
Lichtplan
Lichttechnicus
Locatie
Locatietheater

Marionet
Masker
Maskerspel
Mime/pantomime
Mimiek
Mise-en-scène
Monoloog
monteren/montage (verwijst naar theatermontage en filmmontage)
Motief
Motorisch moment

Nabespreking
Non-verbale communicatie (expressie/uitingsmogelijkheden/technieken) Neutraal

Open doekje
Openluchttheater
Opkomst
Overacting

Pantomime/mime
Performance
Personage
Plaats
Poppenspel
Positie
Première
Presentatie/presenteren
Productie

Reactie/reageren
Realisme
Recenseren/recensent/recensie
Regie
Regieaanwijzing
Regisseur
Rekwisieten/attributen
Repeteren/repetitie
Rol
Rolbiografie
Rolinterview
Rollenspel
Rolopbouw
Ruimte

Samenspel
Schakelen
Scenario/script
Scène
Schimmenspel
Script
Show
Situatie
Sketch
Slapstick
Slow motion
Soap
Solo/solotoneel
Souffleur/souffleren
Spanning
Spanningsboog
Speelduur
Speelstijl
Speeltijd
Speelvlak
Spel/spelen/speler

Spelgegevens
Spelimpuls
Spelopbouw
Spelwerkelijkheid
Spiegelen
Status
Stem/stemgebruik
Stil spel
Stokpop
Subtekst

Tableau vivant
Tegenspel/tegenspelen/tegenspeler
Tekstinterpretatie
Tempo
Theater
Theatergezelschap
Theatervorm
Theatervormgeven/theatervormgever/theatervormgeving
Theatrale middelen (spelgegevens, enscenering, materiele vormgevingsmiddelen)
Thema
Tijd (dramatische)
Timing
Toneel
Toneelbeeld
Toneelbelichting
Toneelbewerking
Toneelschrijver
Toneelstuk
Toneeltekst
Totaaltje (bij lichtgebruik)
Transformeren/transformatie
Treurspel/tragedie
Try-out
Typetje

Uitbeelden/uitbeelding
Uitingsmogelijkheden (nonverbaal-verbaal)

Verbale expressie (uitingsmogelijkheden/technieken)
Verdeling van het speelvlak
Verhaal
Vertellen/verteller/vertelling - Vertelpantomime
Vertonen
Videoclip
Vierde wand
Voordracht
Voorstelling
Vormgeven/vormgever/vormgeving
Vormgeving
Vormgevingsmiddelen (decor, geluid, grime, rekwisieten/attributen, kostuum)
Warming-up
Vijf W's (wie, wat, waar, wanneer, waarom)

Bijlage 4 Rubrics voor spel

Transformatie	Het personage, dat dichtbij de speler staat (w.b. status, introvert/extrovert), is nauwelijks vormgegeven, zowel verbaal als non-verbaal	Het personage, dat niet ver van de speler afstaat (w.b. status, introvert/extrovert), is in delen van het spel duidelijk vormgegeven, verbaal, of non-verbaal	Het personage, dat ver van de speler afstaat (w.b. status, introvert/extrovert), is duidelijk vormgegeven, verbaal, of non-verbaal	Een personage, dat ver van de speler afstaat (w.b. status, introvert/extravert), is duidelijk vormgegeven, zowel verbaal als non-verbaal	
Concentratie	Uitbeelding van het personage, wordt gedurende het hele spel vrijwel niet vastgehouden .	Uitbeelding van het personage wordt gedurende grote delen van het spel vastgehouden.	Uitbeelding van het personage wordt gedurende grote delen van het spel vastgehouden. (uit de rol vallen bij extreme situaties)	Uitbeelding van het personage, wordt gedurende het hele spel vastgehouden.	
Intensiteit	De speler speelt vlakke emotie, niet geloofwaardig	De speler speelt vlakke emotie, geloofwaardig	De speler speelt emotie, geloofwaardig	De speler speelt extreme emotie, geloofwaardig, met lef.	* extreme emotie kan ook ingehouden gespeeld worden
Presentatietechnieken (pauzering, intonatie, variatie in volume en tempo)	De speler kan 1 presentatietechniek in de tekst toepassen	De speler kan 2 presentatietechnieken in de tekst toepassen	De speler kan 3 presentatietechnieken in de tekst toepassen	De speler kan 4 presentatietechnieken in de tekst toepassen	
Verstaanbaarheid	De speler is grotendeels niet verstaanbaar	De speler is dan weer eens verstaanbaar, dan weer niet.	De speler is grotendeels goed te verstaan	De speler is voortdurend goed te verstaan	

Tekstbegrip	De speler kan de hoofdgedachte/thema niet uit de tekst halen	De speler snapt enkele alinea's uit de tekst die hij moet spelen niet.	De speler snapt de hele teksten kan het thema verbinden met eigen leven	De speler snapt de hele tekst en kan het thema verbinden met zijn eigen leven (eigen maken) en heeft met de tekst iets te zeggen	???
Publieksbewustzijn Opengedraaid naar het publiek, speelt naar het licht toe, bewust van de hele spelvloer, bewust van hele ruimte (ook van de achterste rijen).	De speler kan de 4 elementen er 1 toepassen	De speler kan de 4 elementen er 2 toepassen	De speler kan de 4 elementen er 3 toepassen	De speler kan de 4 elementen alle 4 toepassen	
Fysiek spel (ruimtegebruik/enscenering)	Speler is zich niet bewust van zijn plaats en beweging in de ruimte. (veel lopen zonder betekenis)	Speler is zich regelmatig bewust van zijn plaats en beweging in de ruimte en hanteert deze niet steeds betekenisvol	Speler is zich bewust van zijn plaats en beweging in de ruimte maar hanteert deze niet steeds betekenisvol	Speler is zich bewust van zijn plaats en beweging in de ruimte en hanteert deze betekenisvol	???
Samenspel (incasseren, reageren, spelspanning)	Speler reageert (non-)verbaal onduidelijk op spelimpulsen van iedere speler van de groep en gaat daar nauwelijks op door	Speler reageert (non-)verbaal onduidelijk op spelimpulsen van enkele spelers van de groep en gaat daarop door	Speler reageert (non-)verbaal duidelijk op spelimpulsen enkele spelers van de groep en gaat daarop door.	Speler reageert (non-)verbaal duidelijk op spelimpulsen van iedere speler van de groep en gaat daarop door	???

Bijlage 5 Rubrics voor spel onderbouw

Rolopbouw	Ik kan niet iemand naspelen, ook niet als hij op mij lijkt	Ik kan alleen een rol spelen van iemand die op mij lijkt	Ik kan door mijn houding of mijn stem te veranderen een rol spelen van iemand die niet op mij lijkt	Ik kan door mijn houding en mijn stem te veranderen een rol spelen die niet op mij lijkt
Concentratie	Ik schiet telkens uit mijn rol, gedurende het hele spel, door te lachen of door op te houden met spelen	Ik schiet alleen bij vreemde situaties in de lach, uit mijn rol	Ik kan ook bij vreemde situaties in mijn rol blijven	Ik kan in mijn rol blijven, ook al moeten mijn medespelers lachen
Verstaanbaarheid	Ik ben grotendeels niet verstaanbaar.	Ik ben dan weer eens verstaanbaar, dan weer niet.	Ik ben grotendeels goed te verstaan.	Ik ben voortdurend goed te verstaan
Publieksgerichtheid	Ik speel steeds naar achteren, of naar de zijkant van het speelvlak, vaak is mijn gezicht niet te zien (rug)	Ik speel geregeld zo dat mijn gezicht voor het publiek niet te zien is	Ik speel opengedraaid naar het publiek, rond het midden van de speelvak	Ik speel opengedraaid naar het publiek, rond het midden van de speelvak, naar het theaterlicht toe
Samenspel	Ik reageer niet met houding, stem en tekst op de inbreng van een medespeler	Ik reageer af en toe met houding, stem, of tekst op de inbreng van een medespeler	Ik reageer geregeld met houding, stem, en tekst op de inbreng van een medespeler	Ik reageer altijd met zowel houding, stem, als tekst op de inbreng van alle medespelers
Spelopbouw	In de scène die ik gemaakt heb zijn de 5 W's niet duidelijk en er is niet een duidelijk begin, midden, slot			Ik kan een scène bouwen vanuit de 5 W's en met begin, midden en slot

Bijlage 6 Aandachtspunten loopbaanoriëntatie en -begeleiding

Oriëntatie op de cultuurindustrie

Voor een juiste oriëntatie op de cultuurindustrie is het van belang dat de leerlingen zich een beeld vormen van de werkzaamheden die daarin kenmerkend zijn en van de competenties die gevraagd worden voor banen in de cultuurindustrie.

Zo veel mogelijk verbinding met het curriculum

Belangrijkste voordeel van directe koppeling van loopbaanoriëntatie aan het curriculum is dat op deze wijze effectief gebruik wordt gemaakt van de bestaande programma's: de vakken realiseren hiermee al een bepaald deel van hun examenprogramma. Ander voordeel is dat onderdelen van de programma's betekenisvoller kunnen worden ingevuld en meer voor leerlingen kunnen gaan leven.

Vakgeïntegreerde projecten

De beroepsoriëntatie kan eveneens vorm krijgen in vakgeïntegreerde projecten eventueel in samenwerking met een kunstopleiding in de regio. Ook CKV kan hierbij betrokken worden. Optie is ook andere vakken - waar mogelijk en zinvol - een inhoudelijke bijdrage te laten leveren. Projecten vinden plaats op een bepaald deel van de dag en/of de week dan wel in bepaalde, aaneengesloten projectperiodes.

Verbinding tussen binnen- en buitenschools leren

Leerlingen maken kennis met werkzaamheden die kenmerkend zijn voor de branche. Voor een deel kan dat op school plaatsvinden, bijvoorbeeld via internet. Een ander deel speelt zich af buiten school, in de echte praktijk, door observaties, onderzoeken, interviews en /of fotoreportages.

Reflectie als rode draad

Essentieel onderdeel van beroepsoriëntatie en -begeleiding is (zelf)reflectie. Steeds gaat het daarbij om dezelfde vragen: Past het soort werk bij mij? Past de werkcultuur bij mij? Is dit wat ik ambieer? Heb ik er aanleg en capaciteiten voor? Waaraan moet ik extra aandacht geven om mijn wensen te realiseren? Taak van de begeleidende docent is de dialoog aan te gaan met de leerling over zijn ervaringen, wensen, successen en beperkingen.

Presenteren en uitwisselen

Leerlingen verruimen hun horizon door hun ervaringen uit te wisselen en te presenteren. De presentaties kunnen in verschillende beeldende verwerkingsvormen gehouden worden. Presentaties zijn vaak een goede opmaat voor reflectie.

Toetsing en beoordeling

Toetsing en beoordeling vinden plaats aan de hand van de opdrachten die de leerling uitvoert. Zowel inhoudelijke kennis en vaardigheden (van meer vakken als er sprake is van integratie) als algemene vaardigheden, worden beoordeeld. Bij algemene vaardigheden valt te denken aan plannen en organiseren, communiceren, samenwerken, reflecteren, onderzoeken, informatie verwerken en presenteren.

Oriëntatie op vervolgopleidingen

Ervaring leert dat onbekendheid van de leerling met de aard van de opleiding met name in het mbo leidt tot ongewenst grote uitval en wisseling van opleiding. Ontwikkeling van reële opleidingsbeelden moet daarom een essentiële plek krijgen in het curriculum. Er kan niet worden volstaan met het bezoeken van open dagen. Het verdient aanbeveling dat vmbo-leerlingen, eventueel samen met een mbo-leerling als buddy, een opdracht uitvoeren op het mbo om zo een helder beeld te krijgen van de opleiding, zowel waar het gaat om de inhoud als om de gehanteerde didactiek.

Oriëntatie op aanmelding

Toelatingsprocedures van het mbo-kunstonderwijs wijken af van die van veel andere opleidingen. Een diploma alléén is niet voldoende. Kunstopleidingen kijken ook naar motivatie en talent, en de podiumkunsten houden vrijwel altijd audities. Door leerlingen in het vmbo hierop voor te bereiden, stijgt de kans op toelating. Daarnaast is het kunstdossier, als het de groei van de leerling laat zien, een belangrijk document voor leerlingen die naar een kunstopleiding willen omdat zo'n dossier het beeld van de auditie - die toch vooral een momentopname is - kan aanvullen.

De keuzebegeleiding

Het onderwijs kan vormgegeven worden in vakgeïntegreerde projecten. In principe is dan een team van docenten (kunst, CKV, AVO) verantwoordelijk voor de uitvoering. In dat team vindt ook de discussie plaats over het keuzeproces van de leerlingen. Los daarvan moet er voor elke leerling een mentor of personal coach zijn. Deze begeleidt de leerling en houdt als eindverantwoordelijke de voortgang van het keuzeproces van 'zijn' leerling extra in de gaten. Daarbij vindt tevens overleg plaats met de decaan.

Bijlage 7 Beroepencluster Kunst, Cultuur en Media MBO

Schema: De zes beroepsprofielen van het Landelijk Platform Kunstonderwijs (www.mbokunstonderwijs.nl)

Naam van de Beroepenclusters of Profielen		Korte typering
1	Podiumkunstenaar	Het gaat hier om beroepen met combinaties van muziek, dans en drama (waarvan 2 van de 3 goed worden beheerst), zoals popmusicus, showdansers, acteurs en musicalartiest.
2	Creatief vormgever	Het gaat hier om beroepen waarin beelden en vormgeving centraal staan, zowel in 2d (tweedimensionaal) en 3d (driedimensionaal) als in AV (audiovisueel) en zowel ambachtelijk als met behulp van moderne technologie.
3	Docent/assistent cultuureducatie (Begeleider Kunst, Cultuur en Media)	Hierbij gaat het degenen die werken in de cultuureducatie en die agogische en ondersteunende taken verrichten op het gebied van muziek, dans, drama of beeldende vormgeving.
4	Facilitair logistiek medewerker	Het gaat hier om een relatief grote groep 'regelneven' achter de schermen in de KCM-sector, variërend van regieassistent tot impresariaatmedewerkers en tourmanager.
5	Publiciteitsmedewerker	Dit zijn mensen die PR en marketing verzorgen.
6	Facilitair technisch medewerker	Dit zijn degenen die de technische voorwaarden scheppen voor (digitaal) licht, beeld, geluid en decor en de bijbehorende benodigdheden.

Voor elk beroepenclusters zijn beroepscompetentieprofielen ontwikkeld en vervolgens is onderzocht hoe deze beroepscompetentieprofielen het beste kunnen worden vertaald naar de nieuwe kwalificatiestructuur voor het mbo. Daarbij gaat het om brede kwalificatieprofielen. Dat heeft er in 2005 toe geleid dat er een volledig nieuw kwalificatieprofiel bij kwam in het mbo, namelijk de mbo-kwalificatie Artiest die past binnen het beroepscompetentieprofiel Podiumkunstenaar. Zes scholen kregen in 2005 de experimenteerstatus voor de kwalificatie Artiest.

Voor de overige vijf beroepenclusters geldt dat in de nieuwe brede kwalificatieprofielen ruimte is voor loopbaanprofilering gericht op deze beroepenclusters. Daardoor biedt een steeds groter aantal ROC's opleidingen aan op het terrein van kunst, cultuur en media. Enkele ROC's hebben een herkenbaar kunstcluster opgezet; andere kiezen voor profilering binnen bestaande opleidingen, ondergebracht in verschillende sectoren en afdelingen van ROC's. Zo bestaan en ontstaan een aantal nieuwe stijl opleidingen op het gebied van Art & Design, Sound & Vision, Theatertechniek, Marketing en Communicatie (differentiatie Kunst, Cultuur en Media).

Bijlage 8 Kernconcepten

Toelichting kernconcepten

Identiteit en diversiteit

(accent op autonome kunst)

Je identiteit is je persoonlijkheid, je karakter. Wat vind je belangrijk in het leven, wat zijn je idealen en talenten? Hoe is je innerlijk en hoe je uiterlijk? Kunst en cultuur bieden de ruimte om je eigen identiteit te ontdekken en te ontwikkelen, door jezelf te vergelijken met anderen, door het kennismaken met kunstuitingen van anderen en door jezelf in beeld, muziek, taal en/of beweging uit te drukken.

Inspiratie en vormgeving

(accent op toegepaste kunst)

Inspiratie is de bron van de kunstenaar én van de ontwerper. Waar haal je je inspiratie vandaan? Uit jezelf of uit je omgeving? Ga je op zoek of overkomt het je? Inspiratie staat aan de ene kant van het ontwerpproces, de uiteindelijke vormgeving aan de andere kant. Welke rol speelt inspiratie bij een opdracht voor een opdrachtgever? En welke stappen zitten tussen begin- en eindproduct?

Media en communicatie

(accent op nieuwe media)

De nieuwe media en ICT spelen een belangrijke rol binnen de kunsten. Digitale media leveren snel resultaat en zijn voor iedereen toegankelijk. Zowel fotografie als video zijn voor leerlingen direct toegankelijk. Welke aspecten spelen een rol bij het maken van kunst met digitale media, anders dan bij meer traditionele kunstvormen? Wat is de rol van manipulatie, kun je nog vertrouwen wat je ziet? Zie je wat je denkt dat je ziet?

Kunst en maatschappij

(accent op maatschappelijke betekenis)

De manier waarop wij met elkaar omgaan en wat wij vanzelfsprekend vinden, vormen onze cultuur; dat wat breed geaccepteerd wordt in onze maatschappij. Kunst laat daar vaak de andere kant van zien. Kunst legt de vinger op de zere plek. Kunst kan nieuw licht werpen op iets, kunst kan vragen stellen. Bij dit kernconcept gaat het vaak om actuele gebeurtenissen en bewegingen in de maatschappij.

Bijlage 9 Programma van Toetsing en afsluiting

Het Baken Almere

Vak: drama
 Leerweg: TL/GL
 Lesuren: 3, 4
 Methode: klas 3, 4
 Cohort: 2007

Periode	Aantal lessen	Onderwerp	Kerdoel	Omschrijving toets	Toets vorm	Weging	Tijdsduur	Code	Niet wegstrepen
1	24 uur	bang /boos /blij bedroefd	drk1t/m4, 6	elementaire opdrachten	p	1		dr1t	
2	16	videoproductie	drk1t/m6	van tekst naar video	p	1	45	dr2t	
	8	toneelautobio	drk7,8,9	werkstuk	w	1		dr3t	
3	16	absurdisme	drk1t/m6	toneelstuk	p	1	45	dr4t	
	8	theorietoets	drk7,8,9	Algemene begrippen	s	1		dr5t	
4	16	tragedie	drk1t/m6	toneelstuk	p	1	45	dr6t	
	8	filmpresentatie	drk7,8,9	verslag n.a.v. vragen	p+w	1		dr7t	
5	30	suspense	drk1t/m6	videopresentatie	p	1	45	dr8t	
	10	theatraal werkstuk	drk7,8,9	werkstuk	w	1		dr8t	
6	20	proces kindertheater	drk7,8,9	tussentijdse beoordeling	m	2		dr10t	nee
	20	kindertheater	drk1t/m6	toneelstuk	p	2	45	dr11t	nee
7	20	proces eindexamenvoorstelling	drk7,8,9	tussentijdse beoordeling	p	2		dr12t	nee
	20	eindexamenvoorstelling	drk1t/m6	toneelstuk	p	2	45	dr13t	nee
8		eindexamen-voorbereiding							
		Opmerking: bij het aantal lesuren zijn voorbereidende opdrachten		meegeteld					

Bij alle toetsen kunnen de vaardigheden uit K1 t/m K3 voorkomen.